

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

BALOGH PIROSKA

„NON SINE FRUCTU”

SCHEDIUS LAJOS KLASSZIKA-FILOLÓGIAI KEZDEMÉNYEZÉSEI

„Non sine fructu”, értékelt Schedius Lajos 1810-ben saját egyetemi ógörög tanári tevékenységét a Helytartótanácsához benyújtott kérvényében, mellyel — lévén az ógörög nyelv és irodalom egyetlen tanára a pesti királyi egyetemen — helyettesítő tanári státuszának rendes tanári állásként való elismeréséért folyamodott. Fontos-e, s ha igen, milyen kontextusban e folyamodvány, valamint a Schedius Lajos klasszika-filológiai érdeklődésére és kezdeményezéseire utaló egyéb szövegek?

E szövegek egyrészt lehetőséget nyújtanak olyan történeti narratívák továbbírásához, mint a magyar klasszika-filológia története, a magyar egyetemi oktatás története, a Magyar Tudós Társaság története, és újabb fejezettel gyarapíthatják Schedius Lajos életrajzát. Segítségükkel leírhatóbbá válhat azon kulturális horizont, melyen belül Ungvárnémeti Tóth László görög költeményei és neohumanista jegyeket hordozó szövegei vagy Arany János ógörög drámafordításai nem feltétlenül elszigetelt szövegekként értelmezhetők. Hozzájárulhatnak annak értelmezéséhez, hogy a német kánonokon alapuló neohumanizmus mint irodalmi szövegeket alakító világnézet, stilisztikai és témaválasztási preferenciák ötvözte milyen intézményes kereteken belül jelent meg Magyarországon, mennyiben módosultak szabályrendszerei s intenciói.

A mindmáig egyetlen Schedius-monográfia, Doromby Karola 1933-as „Schedius Lajos, mint német—magyar kulturközvetítő” című kötete említi ugyan Schedius Lajos klasszika-filológiai tanulmányait Heyne vezetésével a göttingeni egyetemen, illetve az általa a pesti királyi egyetemen tartott ógörög órákat is, de a Schedius-életművet három, más jellegű vonatkozási rendszerben értelmezi: „Schedius a kilencvenes évek pesti irodalmi életében”, „Schedius a bécsi patriotikus törekvések szolgálatában”, „Schedius a magyar nemzeti reformtörekvések szolgálatában.” A neohumanizmust csupán a tanulóévek kapcsán említi, ítélete szerint „hogy mélyebb gyökeret nem tudott verni Magyarországon a német neohumanizmus és a görög nyelv tanulmányozása, annak a különleges viszonyokban, az egész iránynak a magyar fajtól való idegen voltában van a magyarázata. Schedius törekvése elszigetelt jelenség volt, s nem lehet csodálkoznunk, hogy az első évek lelkes munkája után a várt eredmény hiánya lehangolta”¹. A Doromby-kötet Schedius-portréja meghatározóvá vált a későbbi Schedius-szakirodalom területén: Az 1768-ban, pozsonyi evangélikus német (hungarus) polgári családban született Schedius Lajos János a soproni líceumban végezte középfokú tanulmányait, majd teológus hallgatóként, valószínűleg líceumi tanára, Schwartner Márton ösztönzésére a göttingeni egyetemen² folytatta stúdiumait 1788-tól. Itt ugyan teológiai értekezés-

¹ *Doromby Karola: Schedius Lajos, mint német—magyar kulturközvetítő.* Bp., 1933 39. Doromby Karola, kritika nélkül, hitelt adott Hunfalvy Pál állításának, aki szerint Schedius egy idő után már senkiben nem ébresztett kedvet a görög nyelv iránt (*Hunfalvy Pál: A görög nyelv ügye Magyarországon.* Bp., 1890, 45.).

² A göttingeni egyetem jelentőségéről, magyar vonatkozásairól, szellemi arculatáról és társadalmi közegéről ld. elsősorban *H. Balázs Éva: A. L. Schlözer und seine ungarischen Anhänger.* In: *Formen der europäischen Aufklärung.* Herausgegeben von *F. Engel-Janosi, G. Klingenstein, H. Lutz,* Wien, 1976 251—

sel nyert el egy angol királyi ösztöndíjat, ám klasszika-filológiai műveltsége is jelentősen bővült, elsősorban Ch. G. Heyne szemináriumain. Klasszika-filológiai tanulmányai 1791-es, a pesti királyi egyetem esztétika tanszékének professzori tisztére benyújtott pályázatából jól ismertek, mely pályázathoz Heyne kitüntető ajánlását, és egy klasszika-filológiai tárgyú dolgozatot is csatolt³. Elnyervén az esztétika professzori állást, ötven éven keresztül töltötte be azt, és irodalomkritikai, bibliográfiai folyóiratainak, külhoni tudós társaságokbeli tagságának⁴, magyarországi tudós társaság szervezésében kifejtett többszöri kísérleteinek köszönhetően 1847-ben tekintélyes és megbecsült személyként hunyt el. — Bár e sommás életrajzot azóta többen kiegészítették⁵, s több szempontból kiegészítésre vár⁶, Schedius Lajos neohumanista műveltsége kapcsán azóta is rögzült ama, Janus Pannonius vagy Misztótfalusi Kis Miklós életrajzaiból jól ismert irodalomtörténeti toposz, miszerint európai színvonalú ismereteit a hazai viszonyok között nem tudta kamatoztatni: Borzsák István Budai Ézsaiás-monográfiájában árnyalta e képet a Budai — Schedius kapcsolatok elemzésével, ám végkövetkeztetése szerint „Schedius szinte élete végéig a τῶν τῶν ragozásával bajlódik — egyetemi fokon”⁷, Ritoók Zsigmond óvatosabb összegzésében pedig az áll, hogy „bár 1734-től sok magyarországi diák tanult Göttingenben, s közülük kettő itthon professzorrá is lett Budai Ézsaiás ... Schedius Lajos ... —, és bár mindkettő igen tevékeny volt a kultúra és a tudomány különféle területein, egyik sem lett a szó korszerű értelmében vett klasszika-filológia megalapítója Magyarországon”⁸.

Valóban, a függelékben közölt szövegek sem cáfolják ezen állítást, amennyiben nem utalnak arra, hogy Schedius a klasszika-filológiai kutatás tudományos módszereit próbálta meghonosítani az egyetemi oktatásban. Kívánta volna azonban meghonosítani azt a Magyar Tudós Társaság akadémikusi körében:

269. o.; továbbá Anfänge Göttinger Socialwissenschaft. Methoden, Inhalte und soziale Prozesse im 18. und 19. Jahrhundert. Herausgegeben von H-G. Herrlitz, H. Kern, Göttingen, 1987, az egyes professzorokról 250 Jahre Georg-August-Universität Göttingen. Ausstellung im Auditorium. Herausgegeben von G. Beuermann, M. Hische, U. Hunger, H. Janke, R. Schnellhorn, R. Smend, G. Unverfehrt, H. Wellenreuter, Göttingen, 1987. (Az utóbbi kötetek tanulmányozásáért H. Balázs Évának tartozom köszönettel.)

³ MOL Helytartótanácsi Lt.Lit.pol. f 3 p 130. A dolgozat címe Commentatio de εροχη expeditionis secundae contra Dacos in Columna Traiani Auctore Ludovico Schedio Jaurino Hungaro. Ismeretességét ld. Doromby i.m. 11, 14. *Borzák István*: Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei. Bp., 1955. 38—39. A pályázat körülményeiről ld. *Szauer József*: Az esztétikai tanszék betöltésére kiírt pályázat és kritikai irányzataink 1791-ben. ItK 1971. 1—2. 212—222.

⁴ Schedius tagja volt a göttingeni Societät der Wissenschaften tudós társaságnak, az orosz cári karlovi egyetemnek és a jénai latin társaságnak pedig tiszteletbeli tagja volt.

⁵ Az Uránia folyóirat körüli munkásságára nézve ld. Szilágyi Márton: Schedius Lajos szerepe az Uránia körül. ItK 1996. 1—2. 127—144. *Szilágyi Márton*: Kármán József és Pajor Gáspár Urániája. Debrecen, 1998. 27—56. o., folyóiratszerkesztői tevékenységéről ld. *Fried István*: Funktion und Möglichkeiten einer deutschsprachigen Zeitschrift in Ungarn. Die Zeitschrift von und für Ungarn. [In: Zeitschriften und Zeitungen des 18. und 19. Jahrhunderts in Mittel- und Osteuropa. Herausgegeben von *István Fried*, *Hans Lemberg*, *Edith Rosenstrauch-Königsberg*] Berlin, 1986, különnyomat, *Karl-Heinz Jügel*: Die Rezensionen der ungarischen und Ungarn betreffenden Schriften in der „Allgemeine Literatur-Zeitung“ 1785—1803. Rostock, 1970, irodalomtörténeti munkáiról ld. *Némedi Lajos*: Schedius Lajos magyar irodalomtörténetéről. ItK 1979. 282—286. *Karl-Heinz Jügel*: Eine wiederentdeckte ungarische Literaturgeschichte aus dem Jahre 1798. In: Német Filológiai Tanulmányok IX. Debrecen, 1975. 65—94. o., Hegel Schediushoz írt, a nacionalizmus témaköréről értekező-érdeklődő levelét Klaus Wieweg tette közzé (Magyar Filozófiai Szemle 1994. 3—4. 563—574. Gond 1996. 2. 109—113.)

⁶ Eddigi levéltári kutatásaim alapján fontosnak és felmérhetőnek tűnik Schedius Lajos 1790-es évekbeli értelmiségi kapcsolatrendszer, szerepe az evangélikus egyház kulturális és oktatási programjának kialakításában, szerepe a Magyar Tudományos Akadémia körül, kezdeményezései a nőnevelés és a Pesti Magyar Nőegylet megalakítása kapcsán, valamint esztétikai nézeteinek *Jánosi Béla* kötetén (Schedius Lajos esztétikai elmélete. Bp. 1916) túlmutató elemzése, értelmezése.

⁷ *Borzák István*: i.m. 158. o.

⁸ *Ritoók Zsigmond*: Ponor Thewrewk Emil. Bp., 1993. 12. o.

erre vall a 2. számú melléklet szövege, mely bíráló Homonnai Imre *Régi Róma rajzolatja* című kéziratáról. Mint az 1–6. mellékletek valamennyien, e szöveg sem folyóiratban megjelent vagy megjelentetendő recenzió műfajaként értelmezhető, hanem mintegy a Tudós Társaság belső használatára szánt lektori véleményként. Amint azt *A' Magyar Tudós Társaság Alaprajzának* 2. pontja kimondja, „hogy a' tudós Társaság a' tudományokat, művészségeket foganattal terjeszthesse, magyar nyelvre írt különféle munkák közre bocsátása szükséges; egyes tagjait tehát mindenek felett eredeti munkák, saját elme szülemények alkotására ösztönzi, nem felejtetvén azonban vélek e' mellett a' mívelt nemzetek, úgymint: a' régi görög és római, az újabb olasz, francia, angol, német 's a't. remek tollu 's nagy hasznu Irók fordítását, mert nyelvünket ez által is több rövidség, hajlékonyság, tömörség és kerekdedség kellemesítheti. Gyakran a' tudós férfiak részszerint szerénységből, részszerint szűkölködésből még legfontosabb munkáikat is, a' közönség szemei elől elvonják, a' tudós Társaság tehát az ilyenket felkeresteti, elfogadja, s megvizsgáltatván, ha helyben hagyást nyernek, a' Társaság' költségén az ő tulajdon hasznára, közre bocsátja, az Irókat pedig azokért érdemek szerint jutalommal tiszteli meg. — Az efféle kiadandó munkák azonban, mint szinte minden egyéb kéziratok, censura elé terjesztessenek. Mivel pedig a' honni nyelv csinosítására, különleges befolyású a' nemzeti játékszín, a' Társaság ezen célra szükséges, részszerint eredeti, részszerint fordított drámák' elegendő számmal lételére is kiterjeszti gondját.”⁹ A bíráló személye titkos volt, csak nyomtatásra ajánlott mű esetén referált nyilvánosan a Tudós Társaság közgyűlésén¹⁰. Mint azt az alapszabályzat és a bírálóknak szóló későbbi utasítások¹¹ is hangsúlyozzák, az értékelési szempontokat „a nyelvmívelés”¹² szempontjai határozták meg: nem véletlen tehát, hogy szinte minden Schedius által írt bírálatot „honi mívelődésünk és irodalmunk virágoztatására”¹³ való hivatkozás vezet be. Ám az átfogóbb szövegértelmezés azt mutatja, hogy Schedius sem Homonnai archeológiai tematikájú tudományos értekezését, sem a földrajzi vonatkozású tanulmányt, sem pedig a műfordításokat nem nyelvművelői pozícióból bírálta. A műfordításbírálatokban gyakran a nyelvi szempontból előnyösebb kifejezést is törlendőnek ítélte a filológiai pontos, ám nyelvészeti nézőpontból esetleg kifogásolható megoldás kedvéért (pl. „τοδ' αἶμα χεῖμάζον πολὺν, ford. *e városon vér száradott*; talán jobb volna: e' várost vérsúly háborgatja; vagy: *e várostra vér sulyodik*” 6. melléklet). A szaktudományos kéziratokat sem nyelvi egyenetlenségeik miatt nem javasolta közzétételre, hanem szakirodalmi pontatlanságaik miatt: azon klasszika-filológiai szakmunkák, melyeket a Homonnai-kézirat szakirodalmi bázisából hiányol¹⁴, egyben azt is mutatják, hogy Schedius rálátása a klasszika-filológia európai kutatási irányzataira nem zárult le a göttingeni egyetemi évekkel (1791-ben), lévén szó többségében 1810 után publikált kötetekről, tudományos működésüket 1810 után kifejtő szerzőkről. (Schedius Lajos folyamatos tájékozási igényére utalnak Heynével váltott levelei is.¹⁵) Schedius tehát, aki a Tudós Társaságban az 1830–1840-es években a klasszikus auktorok műfordításainak és klasszika-filológiai értekezéseknek állandó belső lektora volt, a nyelvművelés távlati célját következetes, neohumanista alapozású filológiai, értelmezési követelményrendszerbe ágyazta, mely a kortárs kutatási irányzatok ismeretét is elvárásként tartalmazta. S hogy nem „sine fructu”, mutatja: a Guzmics-fordítások megjelent változatai szinte kivétel nélkül figyelembe vették Schedius megjegyzéseit¹⁶,

⁹ A magyar Tudós Társaság Évkönyvei [1831–1832]. I. Pesten, 1833 102.

¹⁰ Az 1–6. mellékletekben olvasható bírálatok közül ennek értelmében nyilvános referátumként elhangzott 1836. szept. 1–10. között, a VII. nagygyűlésen „Sophoklés' Oedipusa, görögből ford. *Guzmics Izidor*. Nyomtatásra ajánlván.” (A magyar Tudós Társaság Évkönyvei [1834–1836]. III. Budán, 1838 143.); 1837. aug. 31.–szept. 9. között, a VIII. nagygyűlésen „Iphigenia, Euripides' tragoediája; görögből *Guzmics Izidor*. Vizsgálók *Schedius Lajos* t. és *Péczely József* r. tt. Nyomtatás végett ajánlván.” A magyar Tudós Társaság Évkönyvei [1836–1838]. I. Budán, 1840 36.)

¹¹ Ld. A magyar Tudós Társaság Évkönyvei [1831–1832]. I. Pesten, 1833 89–90.; A magyar Tudós Társaság Évkönyvei [1834–1836]. III. Budán, 1838 82–83.

¹² vö. A magyar Tudós Társaság Évkönyvei [1834–1836]. III. Budán, 1838 82.

¹³ Ld. 1. melléklet.

¹⁴ Ld. 2. melléklet jegyzeteit.

¹⁵ MTAK M. Irod. Lev. 4. r. 154 47 a-e, öt levél Heynétől Schediusnak, 1802–1805 között.

¹⁶ Ld. 3., 6. melléklet jegyzeteit.

Homonnai értekezése pedig, szintén módosított változatban, csupán magánkezdeményezésre, oktatási célból, nem pedig a Tudós Társaság által kiadott, magas szintű tudományos szöveg formájában került sajtó alá¹⁷.

Mint a 7. melléklet szövege tanúsítja, Schedius Lajos ezirányú kezdeményezéseihez nemcsak a Magyar Tudós Társaság, hanem a pesti királyi egyetem esztétikai és ógörög tanszéke is intézményi keretül szolgált, habár a szakirodalom szerint vitatható mértékben. Szentpétery Imre, részben az Egyetemi Levéltár ma már nem olvasható forrásszövegei, részben Pauler Tivadar összefoglalása¹⁸ és Hunfalvy Pál¹⁹ feldolgozása alapján összegezte az ógörög tanszék történetét 1773 és 1848 között²⁰. Eszerint az 1753 óta, a teológusok számára létesített ógörög nyelv egyetemi tanára státuszt 1770-ben csatolták a bölcsészettudományi karhoz, ám csak 1774-ig tüntették fel az állást betöltőket kari tagokként. Schedius 1793-tól önként tanított ugyan ógörög nyelvet a bölcsészkaron, ám tanszék létrehozására a 1796-ban a pesti görögkeleti egyház görög nyelv magisztere, 1802-ben Stipsics Alajos, a régiségtan professzora hiábavaló kísérletet tett²¹. Az 1806-os Ratio Educationis előírta a görög nyelv mint rendkívüli tantárgy számára az akadémiákon és az egyetemen tanszék létesítését. Mivel az 1806-ban kiírt pályázatra Schediusnál alkalmasabb személy nem jelentkezett, őt nevezte ki a Helytartótanács a tanszék megbízott helyettes tanárává, aki (bár rendes tanári állásért többször folyamodott) nyugdíjazásáig, 1843-ig oktatott e pozícióban. A 7. mellékletként közölt, 1810-es folyamodványának szövege azért lényeges, mert, mint kitéjük, nem csupán az igeragozással bajlódott Schedius e szemináriumokon: „tres eminentiae laudem jure maximo promeriti sunt, eo, quod, ubi primum initio Novembris lectiones adivissent, ne characteres quidem Graecos noverrint, et tamen nunc jam, intra semestris spatium, et Aesopi fabulas, ex Hieroclis ἁθεια, et Plutarchi apophthegmata sine magno labore grammaticae resolvere et explicare sciunt, denique Homeri Iliados etiam partem aliquam, et Anachreontis aliquot carmina satis prompte interpretari et analysare didicerint.” Bár a felterjesztéshez csatoltak egy rektori megerősítést is, a hitelében mégis kételkedők számára az iratkötegben fellelhetők a (Doromy Karola által nem említett) nyilvános tentamen bizonyítványainak hivatalos másolatai is, valamint több hivatalos hallgatói névlista is: 1807 tavaszi félévében 12 hallgatója volt a görög szemináriumnak (medikusok, jog- és bölcsészhallgatók), 1809-ben pedig Schedius esztétikai szemináriumának több tagja egyidejűleg az ógörög szemináriumot is látogatta (két ügyvéd, egy jegyző, a magyar színésztársulat egyik tagja, egy zenész, és a horvát nemzetiségi iskola egyik oktatója). Mint a folyamodvány szövegéből kiderül: „ex is, qui primo statim anno rudimenta Linguae Graecae in his lectionibus hauserant, unus, nempe Joannes Szerenka, jam nunc quam Professor hujus Linguae publicus in Reg. Academia Cassoviensi Patriae serviat”, tehát Schedius ógörög szemináriumainak hatástörténete messzire nyúlhat, s ha nem is a tudományos filológiai kutatásban közvetlenül, de gyakorlati, nyelvi előfeltételeinek megteremtésében e szemináriumok fontos szerepet játszottak. A neohumanista filológiai módszer továbbadására, alkalmazására azonban a hallgatók nyelvi felkészültsége miatt inkább a klasszikus latin szövegeket tekinthette alkalmasnak. Ám Schedius esztétika professzori tevékenységét, melynek során a klasszikus latin szövegek elemzésére lehetőség nyílhatott, a szakirodalom korábban figyelmen kívül hagyta, mivel állítólag Schedius Szerdahely György Alajos esztétikai elméletét volt kénytelen tanítani előadásain, s Szerdahely *Aesthetica, sive doctrina boni gustus*. Buda, 1778 című kötetét tankönyvként használni, mely az ókori szövegek értelmezésében inkább klasszicista, semmint neohumanista elveket követ, s nem filológiai, hanem normatív irányultságú. Ám e szakirodalmi toposz eredetének kimutatásá-

¹⁷ Ld. 2. melléklet jegyzeteit.

¹⁸ *Pauler Tivadar: A budapesti magyar Királyi Tudományegyetem története*. Bp., 1880.

¹⁹ *Hunfalvy: i.m.*

²⁰ *Szentpétery Imre: A bölcsészettudományi kar története 1635—1935*. Bp., 1935 308—311.

²¹ Bár erről *Szentpétery* szövegében nem esik említés, a görög nyelv rendes egyetemi tantárgyként való elrendelését javasolta az 1790—91-es országgyűlésről kiküldött közművelődési bizottságban *Schedius* egyik meghatározó elődje az esztétika tanszéken, *Szerdahely György Alajos* (ld. *Hoós Éva: Az 1790/91-es országgyűlésről kiküldött közművelődési bizottság tevékenysége az akadémiák, egyetem, népoktatás, konviktusok, és leánynevelés kérdésében*. (1791—1793). 1994 (kandidátusi disszertáció, kézirat 23., 43.).

val, kontextusának feltárásával²², valamint Schedius Lajos 1801/1802-es tanévbéli esztétika előadásából Horvát István által készített jegyzet szövegének²³ elemzésével igazolhatóvá vált, hogy Schedius előadás-szövegei több, lényeges ponton eltértek vélt mintájától, többek között a göttingeni neohumanizmus szempontrendszerének érvényre juttatása miatt²⁴ is. Feltehetően nemcsak elméleti úton adta tovább klasszika-filológiai problémák leírását, hanem a szöveggondozói és értelmezői módszer átadására is tehetett kísérleteket. Erre utal legalábbis ama folyamodvány szövege, melyben egy Horatius-szeminárium számára készült szövegkiadás egyetemi nyomdabéli kinyomattatására kért engedélyt a Helytartótanáctól, s melyre megróvó választ kapott, miszerint kihágásnak minősül, hogy az előírt klasszikus szerzők szövegei sokaságának (felületes) ismertetése helyett csupán Vergilius- és Horatius-szövegekkel foglalkozott²⁵: az egy-egy szerző szövegeit alaposan elemző szemináriumokon Schedius valószínűsíthetően a Göttingenben megismert szövegkezelési eljárást alkalmazta.

A mellékletként közölt szövegek alapján tehát, ha utalásaikat értelmezve a „magyar klasszika-filológia megalapítója” epitheton ornans nem is illeszthető Schedius Lajos neve mellé, kijelenthető, hogy a göttingeni egyetemen elsajátított, és magyarországi pályafutása során folyamatosan bővített, alakulásában figyelemmel követett neohumanista filológia érték- és szabályrendszer, szövegértelmezési eljárás jelen volt Schedius Lajos kulturális kezdeményezéseiben, mégpedig a tudományos élet legmeghatározóbb intézményeinek keretében, szervesen kapcsolódva a magyar nyelvművelés, tudományos közélet, esztétikai paradigmaváltás problematikájához.

²² Részletesen ld. *Balogh Piroska*: Esztétika és irodalom a XVII—XIX. század fordulóján. (Schedius Lajos előadása 180—1802-ből.) ItK 1998. 3—4. 463.

²³ Szövegét ld. *Balogh Piroska*: Esztétika és irodalom a XVII—XIX. század fordulóján. Schedius Lajos előadása 180—1802-ből. 1998 (szakdolgozat, kézirat) függelékéként.

²⁴ Az antik auktorok műveinek ismertetésekor filológiai vitákra, problémákra is utalt, pl. a *Bentley—Boyle* vitára a Phalaris-levelek kapcsán ld. uo. 27. l. és jegyzetei.

²⁵ MOL Helytartótanács, *Litteraria-Politica* (C 64), 1795. 12. kútfő, num. 72; 1796. 9. kútfő, num. 59, 60, 133, 134, 187, 188, rövid ismertetésüket ld. Szentpétery i.m. 325.

MELLÉKLET

1.

VÉLEMÉNY E' CZÍMŰ MUNKÁRÓL: „SAMOSATEI LUKIANOS VÁLOGATOTT
BESZÉLGETÉSEI MAGYARRA FORDITVA SIMONY IMRE¹ ÁLTAL”.²

A' hellenklassika literaturának sokféle okból Magyarországban történt elhanyaglása honi művelődésünk' és irodalmunk' virágoztatására legszükségesebb eszközeitől fosztott meg. Azért mintha ha bár gyenge igyekezetet is, mely ezen kimondatlan káros hiánynak kipótlására szolgálhatna, minden módon elősegíteni igaz hazafiúi kötelességnek tartom. A' miatt is tehát hogy örömmel fogadtam „Lukiános válogatott beszélgetéseinek” magyarra fordítását, mely kéziratban bírálat végett reám bízott.

De minél inkább azt óhajtottam és reménytettem is, hogy abban a' fentebb érintett célra alkalmazatos törekvése találjak, annál sajnosabban kellett észre vennem, hogy azon várakozásnak nem felel. Mert szorgalmas vizsgálat után azt tapasztaltam, hogy ezen fordítás az eredeti munkának szövetét csupa grammatikai értelemben szórul szóra véve, nagyobbára híven magyar nyelvre *át teszi*, nagyobbára mondom, mert még sok egyes szónak is, de főképpen az úgynevezett *particuláknak*, melyek a' görög nyelvben különös szerepet játszanak, helyes jelentését elhibázza. A' hellen szókötésnek gyöngéd és elmés voltát, mely a' gondolatoknak legszebb fordulataiban gyökerezik, számba se veszi, mire már *Wieland* német fordítása³ ugyan ezen munkának figyelmessé tehetné volna. Így ezen annyira nevezetes és a' hellen literaturának egyik legjelesebb díszének egész bece és hatósága elenyészik. De még abból is, mit a' jámbor fordító mint maga szüleményét hozzá adott, „*Lukiános élete lerajzásából*” és „*Világosító rövid jegyzetekből*” kiteszik, hogy azon előkészületek nála hiányzanak, melyek ilyen remek munkának teljes felfogására és annak más nyelvben kellő és méltányos eloadására[!] nélkülözhetetlenek, mire mindjárt legelső pillanatra is a' címlapon előforduló szóalak, *Samosatei*, /: *Samosatai*, vagy inkább *Szamoszatai* helyett :/ mutat.

Pesten, Sept. 29^{én} 1843.

Id. Schedius Lajos

a' m[agyar] t[udományos] A[kadémia] t[agja]

¹ *Simony Imre* (1791—1851) református lelkész, az első ismert magyar Odysseia-fordító. Az 1839-iki egyházkerületi közgyűlés jegyzőkönyve szerint: „Tudós Bocsor István professzor úr, bemutatta Nemes és Nagy-Péczeli predikátor Simony Imre úr Homerus Odysseájának két darabban, ismét Lucianus Dialogusainak egy darabban görögből magyarra tett fordítását, kéziratban. — Elvitte mindegyiket, Esperes Végh Mihály úr, hogy néhány tudósok megvizsgálván, ha érdemeseknek tartatnak nyomattassanak ki.” A vizsgálat 1846-ig húzódott, a fordítást Hetényi János akadémiai tag is átnézte, mígnem a Magyar Tudós Társaság 1846-ban kiadta az Odysseját Szabó István fordításában, ezért Simony visszakérte a nyomdából kéziratát. 1890-ben Sebestyén Gyula bukkant rá az ádándi református parókia padlásán az Odysseia, a Batrachomyomachia, az Ilias második felének és Lukianos dialogusainak fordítására Simony kéziratában, mely kéziratokat a Philologiai Társaság szakkönyvtárának adományozta. Részletesen ld. *Sebestyén Gyula*: Egy ismeretlen Homér-fordítóról. EPhK 1890 (XV) 7—21. o., 1894 (XVIII) 34—37. o.

² MTAK RAL 28/1844.

³ *Wieland, Christoph Martin* (1733—1780), Horatius, Cicero, Aristophanés, Euripidés, Xenophón műveinek német fordítója, említett fordítása: *Lukians Sämtliche Werke*. 1788—1789, Leipzig.

⁴ MTAK RAL 165/1832.

2.

VÉLEMÉNY EZEN TZÍMŰ KÉZIRATRÓL: „*RÉGI RÓMA' RAJZOLATJA*”. [1832]⁴

RÉGI ROMA' RAJZOLATJA⁵. SZERZETTE IRMESI HOMONNAÏ IMRE⁶, MŰLTKORI PROFESSOR.

Homonnay Imre Úr, előbeszédjének egyenes kinyilatkoztatása szerint, mint a' munkát megszokta író, hazájának használni szándékozván „Roma városát, az ó világ félelmes királynéját, hajdankor' istennejét” magyar olvasóival megismertetni akarta. „De Róma 900 évek alatt” úgymond Plinius szerint a' Szerzőnk „a' világot meghódoltatván, melly minen tsudák' tsudája, annak mindensége egy helyre halmoztatott 's olly nagyság kerekedett belőle, mintha egy más világ rakásra torlódott volna”⁷.

Mind ezeket pedig könyvbe foglalni lehetetlennek látván a' Szerzőnk, tsak épület maradványairól és némely szokásairól értekezett. Olly nagy zélt ilyen kis eszközökkel alig elérhetni! — De azon kívül, a' ki a' mai világ' nagyobb remekjeit, építményeit, Anglia, Frantzia, Orosz országban 's másutt ismeri, nem tudálja már annyira Róma' hagyományait, Párisban a' Szabadság innepén 1790. Jul. 14-én, készített az enthusiasmus kevés napok alatt egy olly Amphitheatromot, mellyhez a' híres római Coliseum tsak gyermek játék[!] vólt; úgy mond *Girtanner* Geschichte der franz. Revolution IV. L. T. 14.⁸ — És a' ki még arra is eszmél, hogy a' régi roppant művek mindég kegyetlen rabszolgaság által eszközöltettek, az újabb időnek tsudálatra méltó munkái pedig szelidebb cultura segítségével végbe vitettek: még kevésbé részt venni fog a' szerző bámulásában.

Azonban az építményeknek, mellyek itt előhozatnak leírása igen is valódi jártasságot[!] a' római klassikusokban, és bő olvasottságot a' régibb filologusok munkáiban mutat. Azért sok emlékekről betses isméretek és helyes észrevételek adatnak elé, mellyek a' római világ belső állapotját némelly részeire nézve jobban felfedezik, mint a' miképen azt a' még divatban lévő oskolai könyvek érintik. De újabb

⁵ A kötet átdolgozott változata végül megjelent Romai régiségek. Pesten, 1836 címen, Trattner-Károlyi nyomásában. Nem a Magyar Tudós Társaság jelentette meg (nem szerepel a Magyar Tudós Társaság Évkönyveiben az elfogadott művek listáján, s a kötetben sincs erre utaló jel), hanem, mint az ajánlásból kiderül, Prónay Sándor, a Magyar Tudós Társaság tagja, cs.kir.kamarás, evangélikus generalis főinspector támogatása, illetve a kötet végén hosszú listában felsorolt személyek (többek között Deák Ferenc, Klobusiczky Péter, Niczky János, Nádasdy Ferenc, ifj. Orczy Lőrinc, Vay Miklós, Ürményi József) segítségével (feltehetőleg praenumeráció útján) tette lehetővé publikálását.

⁶ *Homonnay Imre* (1784—1852 után) református gimnáziumi tanár. Ovidius-fordító, fordításainak nagyobb része kéziratban az OSzK Kézirattárában található, nyomtatásban megjelent Publius Ovidius Naso szomorú versei. Pest, 1823, Publius Ovidius Naso pontusi levelei, Ibise, diófa keserve és orczatorvossága. Buda, 1827. Klasszika-filológiai művei: Római történetek rövid tartalma. A tanulók és történetek olvasását kedvellőkért hasznos tárgyakkal bővítve. Eutropius után magyarul kiadta. Buda, 1832, és az itt recenzeált kézirat javított változata Római régiségek. Pest, 1836 címmel.

⁷ A bevezetés koncepcióján a megjelent változatban sem módosított Homonnai: „Roma! nagy nevezet, az ó világ félelmes királynéja, hajdankor' istenneje; város, mellynek megfoghatatlan szerencséje, nagyra nevedett hatalma —, és dicsőségeért mint égi lénynek temjénezett Italia! kicsoda az, a' ki pompáidon, hasonlíthatatlan hősi tetteiden csudálással teljesen bétetlhessék? ... Roma 900 év alatt, úgy mond Plinius: a' világot meghódoltatván, annak mindensége egy helyre halmoztatott 's olly nagyság kerekedett belőle, mintha egy más világ torlódott volna rakásra.” *Homonnai*: i.m. Előbeszéd.

⁸ *Girtanner, Christoph*: Historische Nachrichten und politische Betrachtungen über die französische Revolution. I—II., Berlin, 1792—1793.

időben *Millin*⁹, *Raoul Rochette*¹⁰, *Petersen*¹¹, *Zoëga*¹², *Sickler*¹³, *Niebuhr*¹⁴, *Müller Otfried*¹⁵ 's egyéb archaeologusok által e' körben tett felfedezéseiket 's előlépéseiket nem látszik esmérni a' Szerzőnk. Innen van az, p.o. hogy a' Cloaca Maximának leírása olly tökéletlen és töredékes; hogy a' római szatyrát a' görög szatyrától megnem különbözteti; hogy az Obeliscusokról olly gyengéden értekeznek. Azon tzikkely, mellynek ez a' felülírása „*miből építettek a' Romaiak?*” egyebet nem említ, hanem köveket, még pedig tsak háromfélét, t.i. az albanust, a' tiburtinust és a' tophust; de sem a' többi kőnemeiről p.o. a' gybinus, fidenas, volsiniensisről, se a' márványokról, se a' többi építőszerekről nem szóll, mellyeket e' helyen előszámlálni kellett volna. — Józan várakozásnak legkevésbé felel ezen munka a' részeinek szerkeztetésében 's rendtartásában. Mert valamely meghatározott átnézés pontjaira fel nem osztván egész foglalátját, a' cloaca maxima, Mamertus tömlözte, 's a' tabularium előadása után, arról értekeznek, miből építettek a' Romaiak; azután pedig Róma városa kőfalait, hidait, vízvezetőit írja le; tovább a' Tiberisről szóll, és mindjárt Appius töltését emlegetvén a' város kapui leírásához vissza fordul, onnan a' római hegyek topografiájához átugrik, és azon közbe a' Capitolinum Museumban lévő régiségeket előszámlálja, 's így tovább¹⁶. Azomban mindenféle ide nem illő tárgyakat közbe vet, valamint p.o. Nádasdy Ferentz sírfelírását, 6. lap., a' Vezuvius tűz okadásairól héjjános említést 51¹⁶ lap., a' Lossontzi temetésekről gúnyoló tudósítást, 81. lap., izetlen magyar játszi verseket, mellyekben tsak ugyan azon egy magánhangzóval fűzött szavak előfordulhatnak¹⁷ stb. —

⁹ *Millin, Aubin Louis* (1759—1818) francia archeológus, ő kezdte kiadni a *Monuments antiques inédits*. 1802—1804 két kötetét, főbb munkái: *Peintures des vases antiques*. I—II, 1808—1810; *Galerie mythologie*. I—II, 1811.

¹⁰ *Rochette, Raoul* (1789—1854) francia archeológus, 1818-tól Párizsban a királyi könyvtár antik- és éremsztályának őre. Főbb klasszika-filológiai munkái: *Histoire critique de l'établissement des colonies grecques*. I—IV, Párizs, 1815; *Monuments inédites d'antiquités figurées grecques étrusques et romaines*. I—II, uo., 1828—1830; *Antiquités grecques du Bosphore cimérien*. uo. 1822; *Peintures antiques inédites*. uo. 1836; *Choix de peintures de Pompei*. uo. 1844—1854.

¹¹ Talán *Petersen, Fridericus Andreas*: *Dissertatio historica de Cimberis et Teutonis, primis Romanorum ex Germania hostibus, quam ... dirigente Christophoro Cellario ... exponit*. Hallae, Magdeburgicae, 1701.

¹² *Zoëga, George* (1755—1809) régész és ókortörténész, Göttingenben tanult, 1783 után Rómában telepedett le. Művei: *Numi aegyptii imperatorii*. Róma, 1787; *De origine et usu obeliscorum*. uo., 1797; *Li antichi di Roma incisi da Tommaso. Direti*. (I—II. uo., 1808; *Catalogus codicum copticorum manuscriptorum qui in museo borgiones velitris adservantur*. uo., 1810.

¹³ *Sickler, Friedrich Carl Ludwig*, akinek *Handbuch der alter Geographie*. Cassel, 1832 című műve épp a recenzió írásának évében jelent meg.

¹⁴ *Niebuhr, Barthold Georg* (1776—1831) német történész, klasszika-filológus, államférfi. Részt vett a Bunsen és Plattner szerkesztette antik Róma-térkép készítésében. Főműve: *Römische Geschichte*, 1812—1832.

¹⁵ *Müller, Karl Otfried* (1797—1840) német filológus, archeológus, 1819-től a göttingeni egyetem archeológiatanára. Főbb klasszika-filológiai művei: *Geschichte der hellenischen Stämme und Städte*. 1844, *Prolegomena zu einer Wissenschaftlichen Mythologie*. Göttingen, 1825; (*Die Etrusker*.) Strassburg, 1877; *Handbuch der Archeologie der Kunst*. Göttingen, 1830; *Geschichte der griechischen Literatur bis auf das Zeitalter Alexanders*. I—II, Breslau, 1841; *Kunstarchäologie Werke*. I. V. Berlin, 1872—1873.

¹⁶ A kiadott változatban „tárgyai e könyvnek”: „Csekélységből mint lett díszévé a' hajdani Roma? Kiterjedése. Micsoda erő rontotta-le Romát? Építmény maradványai: az Appius töltése. Vízemelő (aquaeductus). Hidak. Roma' kerítése. Nagy földalatti csatorna (cloaca maxima). Mamertus' börtöne. Levéltár. Hegyek, a' rajtok és capitoliumi Museumba lévő némely régiségek. Calixtus' börtöne. Levéltár. Hegyek, a' rajtok és capitoliumi Museumba lévő némely régiségek. Calixtus' Catacombája. Templomok. Temetési szertartások. Sírboltok. Forumok. Emlékoszlopok. Diadalkapuk. Obeliscusok. Hieroglyphicumok. Fördők. Circusok. Titus Colosseuma, 's a' bajvivás' szörnyűsége szeretete; híres játékszínek. Romaiak egyszerűsége, majd fényűzése, gazdagsága és tékozlása.

¹⁷ A megjelent változathoz ezek kimaradtak, egyedül a temetésekre történő utalás nyomai lehettek fel: „Honnunkban a' dunán túli felső vidék egyik falujában vászon zászlók lobognak a' sírok felett; jelentvén, hogy ott született katona alusza ki a' múlandóságot.” *Homonnai*: i.m. 17. o.

Némelly szakaszai igen rövidek, mások igaz határon túl érő bőséggel vagynak kidolgozva. A' stílus egyetlen és majd csak nem a' munkának tizmjéhez hasonló, melyet az oda nem illő assonantiák „Régi Róma Rajzolatja' kijelelnek[!].

Schedius Lajos

3.

VÉLEMÉNY. „IPHIGENEIA AULISBAN EURIPIDES' SZÍNŰVE. AZ EREDETIBŐL FORDÍTOTTA GUZMICS IZIDÓR^{18, 19}”

Ugyan azon elmés nézetek és tudományos elvek szerint, melyeket Sofokles' Ödipusának fordításában nagy tiszteletű Társunk dítséretesen követett, Euripidesnek ezen színművét is most magyar nyelven előadva olvassuk, és örömmel háládatossan fogadjuk el honi literatúránkhoz ezen új gazdagítását. Azonban csak azt lehet sajnálni, hogy a' sietésnek némelly nyomai ilyen remekműnek formáját valamilyen képen szeplősítik. Mert az eredeti textusnak igaz értelme imitt amott nintsen úgy kimerítve, mint azt egyébként tudálva látjuk.²⁰

p.o.

v.8. Σεῖριος ἄσσων itt nem azt jelentheti, hogy „*Sirios ugratván*”, hanem tsillagról szól lévén annak tündöklőbb tsillámlását érteni kell.²¹

19. τοὺς ἐν τιμαῖς „*kiket hír kapa fel*”, inkább azt akarja mondani a' költő, „kik nagy méltóságban, tisztségben vannak.”²²

77. Μενέλαος — οἰστρήσας a' fordításban se olly világosan, se olly nyomossan nintsen előadva.

85. τὰξίωμα δὲ — τὸδε a' magyarban kétértelműleg ki van téve.

¹⁸ *Guzmics Izidor László* (1786—1839) Költő, műfordító, katolikus egyházi író. Bencés szerzetes, részt vett a Magyar Tudós Társaság szabályzatának előkészítésében, annak 1830-tól rendes, 1838-tól tiszteletbeli tagja. Bakonybéli apát 1832-től, Kazinczy barátja és levelezőtársa. Klasszika-filológiai tárgyú műfordításai ógörögből: Theokritosz maradványi: Győr, 1824, és az itt recenzeált Szophoklesz Ödipusza — Euripides Iphigeneia Auliszban, Buda, 1840 (Hellen Classicusok magyar fordításokban. Kiadja a Magyar Tudós Társaság.) Kézírtatos munkái: Ovidból fordított 7 alagya, Aischylos Agamemnon, Euripides: Iphigeneia Taurisban című fordítások. Bevezetés a hellén—magyar literatúrába. című tanulmány (részletes ismertetést ld. *Zoltány L. Iván*: Guzmics Izidor életrajza. Budapest, 1884).

¹⁹ MTAK RAL 46/1837.

²⁰ Bár *Toldy Ferenc* szerint „tán Guzmics fordításai, s mindenesetre Kölcsey homéri kísérlete (1826) közelítik meg a művészet magasabb posztulátumait, mely művek által mind a nyelv esztetikai művelése, mind a nevezett hellen írók alakja felfogása nyeresémet látott” (*Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története. A legrégebbi időktől a jelen korig. 1864—1865. reprint, Budapest 1987 272. o.*), nem csupán Schediusnak voltak fenntartásai Guzmics fordításainak nyelvi precizitásával kapcsolatban. Hunfalvy Pál Schediuséhoz hasonló, hibajegyzéket közlő, udvarias kritikája szerint Guzmics fordítása szövegűség tekintetében „bármennyire maradjon is hátrább a kielégítésnél, gyönyör és tanulság nélkül azt senki nem fogja letenni. Sophoklest és Euripidest, bár ködben, meg fogja ismerni, ama ködöt pedig a legjobb fordítás sem derítheti tiszta napfényre” (*Hunfalvy Pál: Athenaeum 1841/I. 11—16. o.*).

²¹ Nyomatásban: „Sziriosz az, a pleiadészhoz / közel és sebesen szökdelve lobog” Szophoklesz Ödipusza — Euripidész Iphigeneia Auliszban. Buda, 1840. (Hellen Classicusok magyar fordításokban. Kiadja a Magyar Tudós Társaság.)

²² Nyomatásban: „kik dicsben ragyognak” uo.

93. θύσασσι — τὰδε homályosan van fordítva. ‘s t. e’.²³

Némely helyeken azon szavak, melyek a’ periodusra, de sokszor az egész darabnak eloadására[!] nézve legtöbbet nyomnak, kelleltinél könnyebben vétetnek fel;

p.o.

v.9—11. οὐκουν φθόγγος — ἔχουσιν a’ fordításban azon aggodalom nintsen kitéve, mely az eredeti textus szerint Agamemnonnt annyira kínoz, hogy legkissebb szél se akar támadni, mellyel a’ Hellenek elhajókázhatnának.²⁴

v.90. Ἰφιγένειαν ἦν ἔσπειρ’ ἐγὼ — a’ magyarban tsak: Iphigeneiát, a’ lányomat,²⁵

v.24. τὰ θεῶν οὐκ ὀρθοθέντ’ (az elmúlasztott áldozatok) ezek, az egész munkának szinte alapjára tzezőző szavak ugy vannak fordítva: „Isteneink vélt haragjuk”.²⁶

Néhol pedig épen ilyen kifejezések egészen kihagyatnak;

p.o.

v. 32. κἄν μὴ σὺ θέλῃς —²⁷

53. δεινὰ δ’ ἀπειλαί —²⁸

89. ἀππλία κερημένους — ‘s t. e’.²⁹

Néhol megint olyan szavak hozzá vannak adva, melyek az eredetiben nem lévén, még az igaz értelemmel ellenkeznek is; p.o.

v. 6. magasan³⁰

10. szép csendesesen.³¹

20. csak.³²

103. magával.³³

152. küklopok szent vára³⁴

175. mint nevezik őt férjeink³⁵, ‘s t. e’.

Illyen szép művet könnyen szeplőteleenné tehetne az ismételt figyelmes átnézés.

Pesten, Aug. 7^{án} 1837.

Schédius Lajos
tiszt. tag.

²³ Nyomtatásban: „Hallván ezeket én, meghagyám” uo.

²⁴ Nyomtatásban: „...a szelek is mély csendben / Nyugszanak” uo.

²⁵ Nyomtatásban: „Iphigeneiát, a’ lányomat” uo.

²⁶ Nyomtatásban: „Isteneink vélt haragjuk” uo.

²⁷ Nyomtatásban: „Illik nyögnöd is, ha örülni akarsz” uo.

²⁸ Nyomtatásban: kimaradt

²⁹ Nyomtatásban: „Iphigeneiát, a lányomat fölálodozni” uo.

³⁰ Nyomtatásban: kimaradt

³¹ Nyomtatásban: kimaradt

³² Nyomtatásban: nem maradt ki, ld. uo.

³³ Nyomtatásban: nem maradt ki, ld. uo.

³⁴ Nyomtatásban: kimaradt

³⁵ Nyomtatásban: nem maradt ki, ld. uo.

4.

VÉLEMÉNY E' CZIMŰ MUNKÁRÓL: „THEOPHRASTOS CHARAKTEREI. FORDITOTTA GÖRÖGBŐL ELIAS THEODOR. 1933”³⁶

Ezen fordításnak leg első soraiból is mindjárt meg tetszik, a' mi azután szorgalmas vizsgálás által még inkább bebizonyodik, hogy nem ilyen munkára termett az egyébaránt tán igen is tudós író. Theophrastosnak mélyenható gondolatjait, éles, elmés jegyzéseit, kellemes és gyönyörű[!] előadását koránt sem fogta fel a' fordító; de darabos, tisztátalan és egyenetlen írásmódjával még inkább távozik el az eredeti munkának helyes formájától. Az én ítéletem szerint tehát ezen kéziratot, ugy a' mint van, méltán el nem fogadhatja a' tudós társasag[!] kinyomtatás végett.

Pesten, Jul. 31-én 1837.

Schedius Lajos
tiszt. tag.

5.

VÉLEMÉNY E' TZIMŰ KÉZIRATRÓL: „A' RÉGI GÖRÖG ORSZÁGNAK, A MOSTANI LEGGÚJABB FÖLDI ABROSZOKKAL VALÓ HELYIRÁSI MEG EGGYESÜLÉSÉNEK VIZSGÁLÁSA, A MINT AZ ILLY HELYEK IFJÚ ANACHARSISNAK GÖRÖG ORSZÁGI ÚTAZÁSAIBAN³⁷, NEM KÜLÖMBEN GATTERER³⁸ ÉS BREITENBAUCHNÁL³⁹ IS ELŐFORDÚLNAK.”⁴⁰

A' régi görög földleírásnak felvilágosítása, a' későbbi időkben egymás után történt változások pontos előadása által, igen érdekes és hasznos munka volna. De ilyen silány, felületes, hijános[!] és hibákkal telyes[!] öszve hasonlító lajstroma tsak azon helyeknek, mellyek Anacharsisban, vagy Gatterer és Breitenbauch némelly írásaiban előfordúlnak, leg kisebb figyelmet sem érdemel.

³⁶ MTAK RAL 46/1837. A recenzeált kézirat nyomtatásban nem jelent meg. Az első magyar Theophrasztosz-fordítás Hunfalvy Jánostól Theophrasztus Jellemrajzai. Budapest, 1880.

³⁷ Voyage du jeune Anacharsis. Paris, 1788, szerzője *Barthélemy*, abbé *Jean-Jacques* (1716—1755) nyelvész és numizmatikus. A szkíta ifjú ókori világban tett utazásának fikcióján alapuló, jelentős ókortörténeti ismeretanyagot sűrítő tanregény Magyarországon is népszerű lett, nem utolsó sorban szkíta (tehát sokak szerint a magyarok egyik őseinek tekinthető) hőse miatt. Első fordítása, pontosabban egy részletének kivonata az *Uránia* folyóirat hasábjain, *Kármán József A' Nemzet' Tsinosodása* című írásán belül jelent meg (azaz Schedius köréhez kapcsolható), majd több részlet magyarártása után 1820—1821-ben Kolozsvárott, Deáki Filep Sámuel fordításában látott napvilágot teljes szövege magyarul. Részletesen ld. *Szilágyi Márton: Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*. Debrecen, 1998 414—416. o., *György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben*. Erdélyi Múzeum 1930 (I.) 1. 69—88. o.

³⁸ *Gatterer, Johann Christoph, L. Th. Spittlerrel* együtt a tudományos történetírás volteriánus vonalát képviselte Göttingenben, történelemprofesszorként, a XVIII. század második felében.

³⁹ *Breitenbach, Georg August* von (1731—1817) költő, földrajzi és történetíró, fordító, idevágó műve: *Schilderungen berühmter Gegenden der Altertums und neuen Zeiten*. Leipzig, 1763.

⁴⁰ MTAK RAL 25/1841.

Az egész munkának se bizonyos terve, se igaz alapja nintsen; mert csak görög országnak helyeit előszámlálni akarván, Carthágót, Gádest, Galliát, Hyperboreát 's t. is hoz elő; ellenben számtalan sok görög helységeket nem érint; olyan neveknel, mellyekkel több városok jeletetnek[!], majd mind azokat, leg alább név szerint, számlálja elő, majd csak egyet nevez, mint ha más olly nevű nem is létezne; némelly helységnél annak nevezetességeit, még astronomiai fekvését is említi, leg többnyire pedig csak azt mondja, millyen folyók vagy városok között valamellyik helység fekszik.

A' görög nyelvben sem igen jártas lehet az, a'ki olly tetemes hibákat ejt nevek' irásában, p.o. Epyrus, Achæluos, Affrika, Pyræus, Libia, Moræa, Hyperboræa, Atthenás 's t.

Átaljában nem azon előkészületekkel bír a' Szerző, mellyek szükségképen kívántatnak, ha valaki mai időben a' tudós világ elejébe lépni akar.

Pesten, April. 30-án 1841.

Id. Schedius Lajos

m.t[udós].t[ársaság].t[iszteletbeli].t[agja].

6.

VÉLEMÉNY E' TZÍMŰ KÉZIRATRÓL: „OIDIPUSZ A' KIRÁLY. SZOPHOKLESZ SZÍNMMŰVE;
AZ EREDETI HELLENBŐL FORDÍTOTTA GUZMICS IZIDÓR.”⁴¹

Szofoklesznek, a' hellén színiköltés' fejedelmének, minden munkája, de leg inkább Οιδιπους τυραν-
voç tzmű remekműve, magyar hangon híven előadva nem csak honi literatúránk' leg nagyobb díszére
válhat, de az nekünk még az izlés kimivelését leghathatósabbban előmozdító példányt is nyújthatna. Kítől
pedig lehetne ilyen hív magyar előadást inkább várni, mint azon tisztelt hazánkfiától, kinek a' magyar
hellén literatúrában ki tündöklő fáradozásai azt bizonyítják, hogy mind alapos tudománya által, mind
lángszével ama nagy görög költő geniuszát fel éri. Meg is felelt ezen várakozásnak a' fáradhatatlan
hazafiú; a'mit ezen munkának nem csak futólag történt átolvasása után, de nagyobb részint szigorú meg-
vizsgálása következtésében is tiszta örömmel jelent a' Véleménytado, és avval a' meggyőződéssel, hogy a'
magyar olvasó világ is ezen új tüneményt különös meglelégedéssel fogadandja. Mert, néhány tsekély
pontokat kivéven, mellyekről többen mindég többféle itélettel lesznek, ebben a' munkában mind a' fordít-
ás hűségét és ügyességét, mind a' metrum' tzélarányos alkatását[!], mind az egész színmű' lelkének kitün-
tetését nem lehet nem érezni és tsudálni. Az előszóban és a' függelékben előterjesztett fontos jegyzetek is,
ha bár némelly tekintetben ellenvetést szenvednek is, leg nagyobb részént olly helyesek, hogy a' klassziku-
sok' fordításával foglalatoskodó ifjú tudósainknak bizonyos zsinórmértéket nyujtanak, és jól alkalmaztat-
va a' görög geniusznak honi literatúránkba áthatását is eszközölhetik.

A' görög textusban előforduló helyek közül, mellyeket a' Véleménytado másképen ért, mint a'
tisztelt Fordító, csak egy kettőt például legyen szabad előhozni.

v.1. Καδμου του παλαι fordítottatott: „vén Kadmosz; talán régi, vagy ős Kadmosz jobb volna.⁴²

v. 2. τινος έδρας τας δε — ford. e' székeken; talán jobb volna: e' helyeken; mert az esdeklők nem
ültek székeken, hanem az óltár léptsőin.⁴³

⁴¹ MTAK RAL 91/1835. A szerzőről és a fordításról ld. az MTA RAL 46/1837 kézirat jegyzeteit. Az itt recenzeált kézirat nyomtatott változata a fenti recenzió tárgyául szolgáló kézirattal együtt jelent meg: Szophoklész Odipusza — Euripides Iphigeneia Auliszban. Buda, 1840. (Hellen Classicusok magyar fordításokban. Kiadja a Magyar Tudós Társaság.)

⁴² Nyomtatásban: „vén Kadmosz” uo.

⁴³ Nyomtatásban: „e' székeken” uo.

v. 4. θυμιατων γεμει, ford. áldozattal tömve; talán jobb: füstölgéssel vagy, tömjénfüstel tele.⁴⁴

9. πρεπων εφους προ τωδε φωνειν; ford. tiszteletesen állsz itten; talán jobb volna: „hozzád illő ezekért szállani”.⁴⁵

12. δυσαλητος, ford. makacs; talán jobb: kemény, (durva), irgatlan[!].⁴⁶

20. διπλοις ναοις, ford. hajós temploma; talán jobb: kettős temploma.⁴⁷

25. φθινουσα καλυξιν εγκαρποις χθονος, ford. sínlődven le ett üres maga földeken; talán jobb: sínlődven gyümölcstsős bimbóiban.⁴⁸

26. φθινουσα αγγελαις βουνομοις egészen ki van hagyva a' fordításban.⁴⁹

49. αρχης δε της σης μηδαμως μεμνομεθα etc. ford. mint kezdted azt, emlékezet nincs róla már; talán jobb volna: országglásodról soha nem emlékeznénk többé etc /: ha, tudniillik, elébb épen állván, utóbb elvesznénk :/.⁵⁰

101. τοδ' αιμα χεμαζον πολιν, ford. e városon vér száradott; talán jobb volna: e' várost vérsuly háborgatja; vagy: e várostra vér sulyodik.⁵¹

etc. etc.

A' függelékben, 111 lapon, 195 versre tett jegyzésben Amphitritének tereme nem jól magyaráztatik „Aphrodyte ágyának”. Mert Amfitrite a' tenger istennéje, és így annak tereme a' tenger. Amfitrite soha se nevezetik Afrodytének.⁵²

Az előszónak harmadik tizkelyében javasolt szabály a' hellén nevek magyar helyesírásra nézve igen tzélarányosnak látszik; de az után következetesen úgy kell írunk: Szófoklesz, Amfitrite, Afrodyte, etc.; mert így írva Szophoklesz magyarul nem úgy ejtődik, mint a' görög Σοφοκλης, hanem Szop—hoklesz, 's a' t. Továbbá έλλην,έλληνας így kell magyarul írni: hellén, hellénesz; mert az ε (vagy éles e) az ηtól, (vagy vont é től) a' görög nyelvben nagyon meg különböztetik. —

Pesten, 19. Jul. 1835.

Schedius

7.

SCHEDIUS LAJOS FOLYAMODVÁNYA A HELYTARTÓTANÁCSHOZ AZ ÓGÖRÖG NYELV RENDES TANÁRI STÁTUSZÁNAK ELNYERÉSÉÉRT.⁵³

Serenissime Caesareo-Regie Haereditario Princeps, Archidux Austriae et Regni Hungariae Palatine!

Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungariae, Domine, Domini, Benignissime, Gratiosissimi, Colendis[simi]!

⁴⁴ Nyomtatásban: „áldozattal tömve” uo.

⁴⁵ Nyomtatásban: „De szólj te hát öreg” uo.

⁴⁶ Nyomtatásban: „kemény” uo.

⁴⁷ Nyomtatásban: „hajós temploma” uo.

⁴⁸ Nyomtatásban: „Sínlődve a teljes gyümölcstű földeken” uo.

⁴⁹ Nyomtatásban: „Sínlődve asszonyai idéetlen szültükön” uo.

⁵⁰ Nyomtatásban: „Országlatodnak nem maradna fönn neve” uo.

⁵¹ Nyomtatásban: „e városon vérsuly nehezül”

⁵² Nyomtatásban: „Teremébe Amphitritének, a tenger istenasszonyának, tulajdonlag a tengernek mélységébe.” uo.

⁵³ MOL Helytartótanácsi Lt., Litteraria-politica, 1810. 8. kútfő, num. 135.

Cathedram Linguae Graecae in Regia Scientiarum Universitate Hungarica ad hoc usque tempus vacantem jam in quartum annum eo cum ardore supplet infra scriptus, quo ceteras officii sui partes semper se adimplevisse nemo veri jussique amens negaverit.

Auditores his praelectionibus nequaquam defuisse, testantur Relationers officiosae Magistratus Academici, quae vigore benigno-gratosi Intimati d[e]d[ica]to 10. Maii 1808. No 9646 emanati, ab hoc inde tempore semper de Institutionibus inguae Graecae ita, sicut de ceteris praelectionibus e Studiis sic dictis extraordinariis, quotannis accurate Serenitati Vestrae Caesareo-Regiae et Excelso Consilio L[ocumtenentiale] R[egiae] H[ungariae] obsequiose submittebantur.

Non sine fructu vero has Institutiones frequentatas fuisse patet inde:

1° quod ex is, qui primo statim anno rudimenta Linguae Graecae in his lectionibus hauserant, unus, nempe Joannes Szerenka, jam nunc quam Professor hujus Linguae publicus in Reg. Academia Cassoviensi Patriae serviat.

2° quod Michaël Faliczky, Adjunctus Professoris Physicae et Mechanicae in Universitate nostra, aequae anno 1808 primum his literis in meis lectionibus imbutus, nunc jam ita profecerit, ut, quod publicum ejus die 17a Aprilis an[ni] cur[rentis] exhibitum examen docebat, in prosaicis aequae ac poëtis Graecis interpretandis et egregia analysandis feliciter versetur.

3° quod continuo ad has lectiones excipiendas novi accesserint Auditores, felici progressu, quem praecedentes in hoc studii genere fecerant, ad id exstimulati,

4° quod hoc anno plane quinque auditores sponte sua se examini publico subjecerint, in quo profecto tres eminentiae laudem jure maximo promeriti sunt, eo, quod, ubi primum initio Novembris lectiones adivissent, ne characteres quidem Graecos noverint, et tamen nunc jam, intra semestris spatium, et Aesopi fabulas, ex (H)ieroclis ἀστειᾶ, et Plutarchi apophthegmata sine magno labore grammaticae resolvere et explicare sciant, denique Homeri Iliados etiam partem aliquam, et Anachreontis aliquot carmine satis prompte interpretari et analysare didicerint.

Quamobrem summa cum fiducia et observantia Justitiam et Aequitatis Amorem Serenitatis Vestrae Caesareo-Regiae et Excelsi Consilii L[ocumtenentialis] R[egiae] H[ungariae] implorat infra scriptus demisse orans, ut sibi pro trium et dimidii annorum laboribus, in explenda vacante Cathedra memorata exantlatis, benignis normalibus regiis stabilitam remunerationem, relato ad gratiosum Intimatatum d[e]d[ica]to 15. Martii 1808. No 4916 emanatum, gratiose impertiri dignatur.

Qui summa cum veneratione altis gratiis devotas maneo Serenitatis Vestrae Caesareo-Regiae, et Excelsi Consilii Locumtenent[ia]lis Regii

Pestini
die 24^a Aprilis
An[no] 1810.

humillimus Servus
Ludovicus Schedius
In Reg. Scient. Univers. Hung.
Aestheticae et artium elegg.
Professor, et Supplens Cathedrae
Linguae Graecae